

**Den parlamentariska undersökningskommissionen
angående flyktingärenden och säkerhetstjänst
SE/RA/320984
Riksarkivet**

Den parlamentariska undersökningskommissionen angående flyktingärenden och säkerhetstjänst – den s.k. Sandlerkommissionen – tillsattes av regeringen den 12 januari 1945. Till ledamöter i undersökningskommissionen förordnades riksdagsledamöterna advokat Georg Branting, rektor Gustav Mosesson, landshövding Richard Sandler (tillika ordförande) samt rektor Ivar Sefve. Som sekreterare åt kommissionen förordnades byråchefen i lagärenden i justitiedepartementet Sven Romanus. Därutöver biträdde utredningens ledamöter av en rad experter. (Se SOU 1946:36 s 4).

Sandlerkommissionen avgav tre delbetänkanden enligt följande:

- I. Betänkande angående flyktingars behandling (SOU 1946:36) avgivet den 31 maj 1946.
- II. Betänkande angående utlämnande av uppgifter om flyktingar (SOU 1946:93) avgivet den 20 december 1946.
- III. Betänkande angående säkerhetstjänstens verksamhet (SOU 1948:7) avgivet den 9 september 1947.

Bakgrunden till kommissionens tillsättande och direktiven för dess arbete framgår av statsrådet Erlanders yttrande till statsrådsprotokollet den 12 januari 1945, varvid han anförde följande:

“I samband med uppdagandet nyligen att en svensk medborgare bedrivit en omfattande olovlig underrättelseverksamhet, närmast riktad mot flyktingar här i landet, framkom jämväl, att e.o. byråinspektören i statens utlänningskommission R. Paulson sedan år 1942 tillhandahållit denne sådana uppgifter om dessa flyktingar, till vilka Paulson på grund av sin tjänsteställning hade tillgång. I den allmänna diskussion som föranletts därav har gjorts gällande att Paulson haft en politisk inställning som gjort honom ovänligt sinnad mot stora grupper flyktingar samt att detta borde ha varit känt av dem, vilka ägt möjlighet att följa Paulsons verksamhet i tjänsten. Då Paulson vid sidan av sin tjänst tagits i anspråk av säkerhetstjänsten för särskilda uppdrag, har denna kritik riktat sig jämväl mot denna myndighet.

Därjämte har i diskussionen gjorts gällande att de svenska myndigheter, vilka haft att i olika avseenden meddela beslut eller vidtaga åtgärder, som

berörde flyktingarna i vårt land, understundom intagit en ståndpunkt, som från flyktingarnas sida tett sig oförklarlig och därför föranlett klagomål, vilka enskilda svenska medborgare funnit vara berättigade. Vidare har uppgivits, att hemliga handlingar rörande flyktingar kommit utländsk polismakt till handa ävensom att handlingar, som haft avseende å flyktingar, förkommit. Nu angivna förhållanden ha satts i samband med den gjorda upptäckten av Paulsons förhållanden, och det har alltså ifrågasatts, huruvida Paulson i fall av angiven art kunnat öva inflytande på meddelade beslut eller på sättet för behandlingen av flyktingar ävensom huruvida han brutit mot gällande sekretessbestämmelser eller undanskaffat handlingar, som han mottagit i tjänsten.

Då de av anmärkningarna berörda myndigheterna ha sådana åligganden, att ett orubbat förtroende från allmänhetens sida för myndigheternas oväld är oeftergivligt, synes en undersökning av nu angivna förhållanden vara påkallad. Hemställan om sådan undersökning för säkerhetstjänstens del har för övrigt gjorts av säkerhetschefen i skrivelse den 11 januari 1945. Undersökningen bör anförtros åt en av Kungl. Maj:t utsedd kommission. Dess uppgift bör sålunda vara att verkställa utredning huruvida missförhållanden av sådan beskaffenhet som ovan antytts förekommit i de berörda myndigheternas verksamhet och till Kungl. Maj:t inkomma med förslag till de åtgärder, som i anledning av resultatet av utredningen må finnas påkallade. I den mån flyktingar, som anse sig ha anledning till missnöje med de svenska myndigheternas åtgärder mot dem, tro sig kunna sätta arten av dessa åtgärder i samband med Paulsons tjänsteverksamhet, böra de äga möjlighet att framlägga sina angelägenheter för kommissionen, som därest skäl finnas för klagomålen, bör till vederbörande myndigheter göra därav påkallad hemställan.

Kommissionen bör vara oförhindrad att till granskning under sitt utredningsarbete upptaga jämväl andra frågor rörande svenska myndigheters behandling av flyktingar eller angående säkerhetstjänstens verksamhet än sådana som äga samband med Paulsons förhållanden.” (SOU 1946:36 s 7 f).

Direktiven gav Sandlerkommissionen relativt stor frihet att själv avgöra hur långt dessa undersökningar skulle sträcka sig. Kommissionen ansåg sig inte kunna begränsa sina undersökningar till frågor kring e.o. byråinspektören Robert Paulsons förhållanden. I stället utvidgade man undersökningsområdet till flykting- och säkerhetsfrågor i allmänhet med följande motivering:

“I fråga om flyktingars behandling har kommissionen i princip ansett sig böra grundligt undersöka alla klagomål, som framställts till kommissionen eller som eljest kommit till kommissionens kännedom, i den mån de riktat sig mot beslut eller åtgärder av svenska myndigheter

eller tjänstemän. I de fall, då framställda klagomål uteslutande rört aktuella frågor om flyktingars behandling under tiden efter kapitulationen i maj 1945, har emellertid kommissionen av praktiska hänsyn icke ansett sig böra ingå i någon prövning av desamma. Beträffande säkerhetstjänstens verksamhet har kommissionen ansett sig böra företaga en allmän undersökning.” (SOU 1946:36 s 8).

Vissa typer av ärenden ansåg kommissionen dock falla utanför dess verksamhetsområde. Hit hörde löpande utlänningsärenden i form av arbets- och uppehållstillstånd, vissa klagomål över förkommen egendom och yrkanden om skadeersättning gentemot svenska staten, klagomål över att utlänningar dömts till straff för spioneri eller olovlig underrättelseverksamhet (“Kommissionen har icke ingått på någon granskning av domstolars verksamhet”, a a s 8) – med undantag för de fall som haft samband med säkerhetstjänstens verksamhet; vidare klagomål över utlännings behandling å fängvårdsanstalt under avtjänande av straff samt klagomål över behandling som svenska medborgare rönt från myndigheternas sida under den aktuella perioden. (A a s 8 f.)

Kommissionen inriktade utredningsarbetet på “att tillgodose det allmänna intresset av att de faktiska förhållandena rörande flyktingars behandling klarläggas och offentliggöras så att ett omdöme kan givas i frågan huruvida framställda anmärkningar äro befogade eller obefogade” (A a s 9). I fråga om säkerhetstjänsten angav kommissionen att man hade granskat dess olika verksamhetsområden men att någon uttömmmande undersökning av säkerhetstjänsten inte hade varit möjlig på grund av materialets omfattning. Huvudsyftet med denna delundersökning angavs dock vara att få klarlagt hur säkerhetstjänsten tillämpat 1940 års tvångsmedelslag (a a s 13, om tvångsmedelslagarna se K Zetterberg, Liberalism i kris, Folkpartiet 1939-1945, ak.avh, Sthlm 1975, s 267 ff).

Klagomål rörande enskilda flyktingar finns registrerade i ett särskilt anmälningsdiarium omfattande 428 ärenden. Utifrån detta har en serie med persondossierer (Nr 1-390 se vol F 2:1-16) lagts upp. Utöver detta finns kortregister till anmälningsdiariet och ett särskilt namnregister (se D:1-3).

Huvuddelen av arkivet efter Sandlerkommissionen består av arbetspromemorior och utkast till betänkanden (se B 2) samt ämnesordnade handlingar enligt ovan. I dessa serier är handlingarna vanligen lagda aktvis. Denna ordning har bibehållits. Bland övriga handlingar i arkivet kan särskilt noteras beslutsprotokollen (A:1), serien utgående skrivelser till diariet (B 1:1, vilket ansluter till brevidariet C:2), det opublicerade delbetänkandet IV angående de baltiska flyktingarna (F 1:17-18 och B 2:6-7) samt bland de ämnesordnade handlingarna förhören angående Paulson-affären, flyktingärenden m.m. (F 3:1-2).

Förhållandet mellan arkivets ordning enligt reversalet från 1948 och dess ordning enligt denna nya förteckning framgår av nedanstående konkordans.

Kommissionens arkiv levererades till riksarkivet i maj 1948 (Heml. dnr 1948/544, acc Kat. B 42). **OBS** Innan utlämning av handling ur kommissionens arkiv sker måste sekretessen prövas.

Stockholm i september 1980

Kent Zetterberg

Konkordans över tidigare och nuvarande placering i Sandlerkommissionens arkiv komm nr 984

Den parlamentariska undersökningskommissionen angående flyktingärenden och säkerhetstjänst – den s.k. Sandlerkommissionen – som arbetade mellan 1945 och 1947 levererade sitt arkiv till riksarkivet i maj 1948. Ordningen enligt reversalet 1948 har i denna förteckning ändrats enligt följande:

Äldre ordningen (reversal 1948)/Ny förteckning 1980

Vol 1 akter/F 1:1
Vol 2 namnregister/D:3
Vol 3-4 akter/F 1:2-3
Vol 5 akter/B 2:1 även B 2:4 (manus)
Vol 6 akter/B 2:2
Vol 7 akter/F 1:3
Vol 8 akter/F 1:4
Vol 9 akter/F 1:5
Vol 10 akter/F 1:6
Vol 11-12 akter/F 1:7 även B 2:4 (manus)
Vol 13-22 akter/F 1:8-16 respektive
Vol 23-24 utkast/B 2:5
Vol 25-27 statistik m.m./F 4:1-3
Vol 28-29 akter/F 1:1-18
Vol 30-31 manus/B 2:6-7
Vol 32 protokoll/A:1
Vol 33 brevdarium/C:2
Vol 34-36 anm. diarium/C:1
Vol 37-38 ink. handlingar/E:1
Vol 39-40 Utg. handlingar/B 1:1
Vol 41-44 förhørsprotokoll/F 3:1-2
Vol 45-46 kvitton m.m./F 5:2-3
Vol 47 div kanslihandlingar/F 5:1
Vol 48 reciter till anm.registret/D:1
Vol 49-64 akter till anm.diariet/F 2:1-16
Vol 65-66 kortregister/D:2-3

**Innehållsregister till manuskriptvolymerna B 2:1-4
samt aktvolymerna F 1:1-18**

Vol B 2:1

- 1 Frihetsberövanden på grund av politisk verksamhet
- 2 Undersökningar angående Långmoraaffären
- 3 Klagomål från danskt håll
- 4 Danska klagomål
- 5 Norska klagomål
- 6 Norska klagomål
- 7 AD 385 Lövliden m.m.
- 8 Norska och danska samarbetsmän
- 9 Norska och danska samarbetsmän (duplett)
- 10 Disciplinfall m.m.
- 11 Forts. på disciplinfall
- 12 Behandlingen av tyska desertörer
- 13 Undersökning om tvåmånadersfristens överskridande
- 14 Undersökningar angående dito
(Motsvarar vol 5 Nr 8-21 enligt reversalet från 1948)

Vol B 2:2

- 1 Behandling i förvar eller på förläggning
- 2 Förpassning
- 3 Judefientliga åtgärder
- 4 Folkas
- 5 Ärendens formella behandling
- 6 Uppehålls- och arbetstillstånd
- 7 Paulson-registret
- 9 PM angående polisutredningen i Paulsonmålet. (HT)
- 10 Do (stensil)
- 11 Landsfogdeenkäten
(Motsvarar vol 5 Nr 22-32 enligt reversalet från 1948)

Vol B 2:3 = dupletter till B 2:1-2

Vol B 2:4

Arbetsplan m.m. angående flyktingar

Arbets-PM Bet II:4 Behandlingen av hemliga handlingar i

Utlänningskommissionen och Socialstyrelsen.

Manus till delbet. II angående utlämnande av uppgifter om flyktingar.

Manus till delbet. III angående säkerhetstjänsten, avsnitt EE.

Vol F 1:1

- 1 Utlänningskommissionen
- 2 Utlänningsnämnden
- 3 Socialstyrelsen
- 4 Flyktingkommittéerna
- 5 Dankwort m.m.
- 6 Långmorarazzian. Smedsboförläggningen m.m.
- 7 Samarbetsmän
- 8 Utlänningars mottagande och avlägsnande
- 9 Tyska desertörer
- 10 Jester
- 11 Landsfiskal Hjertner

Vol F 1:2

Handlingar angående Paulson-affären (fragment)

Paulson-registret m.m.

Paulson-affären: Hovrättshandlingar, besvärsskrifter m.m.

Innehållet i pärmen: "Besökande Byråinspektören"

Anmälningar mot Paulson. Del I

Remissvar på enkät från kommissionen angående Paulson från landsfogdar och polismästare

Gemensam fascikel:

Handläggningen av utlänningsärenden inom socialstyrelsen och statens utlänningskommission

Översikt över utlänningslagstiftningen etc

PM över gällande bestämmelser rörande frihetsberövande åtgärder gentemot utlänningar

Översikt över gällande bestämmelser etc

Översikt över förvaringsanstalter och förläggningar

Vol F 1:3

- 1 IKPK
- 2 Gestapo och SD
- 3 Förbindelse med utländsk polis
- 4 Förbindelse med dansk och norsk polis
- 5 Förbindelse med tysk polis

Vol F 1:4

- 1 Förbindelse med finsk polis
- 2 S.K.A. § 10

Vol F 1:5

- 1 Utrikesdepartementet
- 2 Norska kurirerna
- 3 Obehörig censur av post

Vol F 1:6

- 1 Behandlingen av hemliga handlingar i socialstyrelsen och utlänningskommissionen
- 2 Läckagefall:
 - a Söridderen
 - b Förbindelse mellan svensk och finsk polis
 - c Läckage hos svenska polisen
 - d Rickmanrapporten
 - e Särskilda fall

Vol F 1:7

- 1 Säkerhetskungörelsens tillkomst
- 2 Säkerhetstjänstens tillkomst och organisation
- 3 Säkerhetstjänstens avveckling
- 4 Säkerhetstjänstens ekonomi
- 5 Tvångsmedelslagarna 1939 och 1940
- 6 Brevhemlighet
- 7 Åsiktskontrollen m.m.
- 8 Öppen eller hemlig censur
- 9 JK:s handlingar angående telefonkontroll i Karlskrona
- 10 Bet. del III, kap III C, vidi-ex av landsf. Persson

Vol F 1:8

Postkontrollen

Vol F 1:9

Rekryteringskontoret
Valutalagen
Telegramkontrollen
Vissa utvalda telegram
Telefonkontroll
Radiokontrollen

Vol F 1:10

- 1 Kontroll av resande till Finland
- 2 A Virtanen
- 3 Allmänt angående kontrollerna
- 4 Säkerhetstjänstens behandling av tryckt skrift
- 5 Värde av kontrollerna
- 6 Informationsverksamheten
- 7 Militärpostcensuren

- 8 Arkivering av materialet från trafikmedelskontrollen
- 9 Användningen av de genom kontrollerna erhållna uppgifterna (kontrollerade utkast)
- 10 Säkerhetstjänstens rekrytering
- 11 Försvarsstaben

Vol F 1:11

- 1 Säkerhetschefen
- 2 I övervakningsområdet
- 3 II övervakningsområdet
- 4 Handlingar angående C G Edquist

Vol F 1:12

- 1 III övervakningsområdet
- 2 IV övervakningsområdet
- 3 V övervakningsområdet
- 4 VI övervakningsområdet
- 5 VII övervakningsområdet

Vol F 1:13

- 1 Samfärdselkontrollen
- 2 Diverse handlingar angående övervakning av politiska ytterlighetsriktningar

Vol F 1:14

- 1 Förstörandet av säkerhetstjänstens handlingar
- 2 S.A.C.
- 3 O.O.E. Holz (polisprovokation)
- 4 Nordh-Hansén
- 5 Stahre-Öberg
- 6 C.B. Wesche

Vol F 1:15

- 1 Spaningsbyrå
- 2 Kap IV A (av Hallgren m.fl. kontr. promemorior)

Vol F 1:16

Krigsfallsförteckningar

Martin m.fl.

Överkonstapel N.T. Bloth

Diverse

Vol F 1:17-18

Handlingar rörande baltutredningen.